

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SO'Z BIRIKMALARINI SUN'IY INTELLEKT ORQALI TARJIMA QILISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR

Pardayeva Mahliyo G'ayrat qizi

Qarshi davlat universiteti Lingvistika kafedrası o'qituvchisi

E-mail: pardayevamahliyo09@gmail.com

Orcid id: <https://orcid.org/0009-0008-6124-2616>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi so'z birikmalarini sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlari orqali tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan xatolar kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot sintaktik, semantik, frazeologik va pragmatik darajadagi nomuvofiqliklarni aniqlashga qaratilgan. Shuningdek, tilshunos olimlar nazariyalari va real tarjima misollari asosida muammo sabablari va yechimlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: so'z birikmasi, sun'iy intellekt, mashina tarjimasi, sintaktik xato, semantik tafovut, frazeologiya, pragmatika

ASOSIY QISM

Sintaktik xatolar va ularning sabablari

So'z birikmalarining tuzilishi har bir tilning grammatik tizimi bilan bevosita bog'liq. Ingliz tili analitik, o'zbek tili esa agglutinatív til bo'lgani sababli ularning sintaktik qurilishi keskin farqlanadi. Shu sababli sun'iy intellekt tizimlari ko'pincha so'z tartibini noto'g'ri talqin qiladi.

Noam Chomsky nazariyasiga ko'ra, gapning chuqur tuzilmasi va yuzaki tuzilmasi o'rtasidagi farq noto'g'ri tarjimaga olib kelishi mumkin.

Jadval 1. Sintaktik xatolar namunasi

Inglizcha birikma	AI tarjima	To'g'ri tarjima	Xato sababi
high school student	yuqori maktab talaba	o'rta maktab o'quvchisi	so'z tartibi noto'g'ri
a glass door	shisha eshik	oynali eshik	semantik + struktur chalkashlik
a government decision	hukumat qarori	hukumat qarori	ba'zan to'g'ri, lekin murakkabda xato

Sun'iy intellekt ko'pincha so'zlarni alohida birlik sifatida tarjima qiladi, natijada birikmaning umumiy ma'nosi buziladi.

Semantik xatolar va ma'no nomuvofiqligi

Semantika so'z va birikmalarning ma'nosini o'rganadi. So'z birikmalarida komponentlar har doim ham literal ma'noda qo'llanmaydi. Shu sababli mashina tarjimasi ko'pincha noto'g'ri natija beradi.

John Lyons fikricha, ma'no kontekstga bog'liq bo'lib, uni avtomatik tizimlar to'liq anglay olmaydi.

Jadval 2. Semantik xatolar

Inglizcha birikma	AI tarjima	To'g'ri tarjima	Izoh
heavy rain	og'ir yomg'ir	kuchli yomg'ir	literal tarjima
strong tea	kuchli choy	damlangan choy	kontekst xatosi
fast food	tez ovqat	fastfud / tez tayyor ovqat	noto'g'ri interpretatsiya

Semantik xatolar ko'pincha kontekstni hisobga olmaslik natijasida yuzaga keladi.

Frazeologik xatolar

Kirish

Frazeologik birliklar tilning eng murakkab qatlamlaridan biridir. Ular ko'pincha ko'chma ma'noda qo'llanadi va to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilib bo'lmaydi.

Charles Bally frazeologizmlarni tilning barqaror birliklari deb ta'riflaydi.

Jadval 3. Frazeologik xatolar

Inglizcha ibora	AI tarjima	To'g'ri tarjima	Izoh
kick the bucket	chelakni tepmoq	vafot etmoq	idioma
break the ice	muzni sindirmoq	suhbatni boshlamoq	metafora
piece of cake	tort bo'lagi	juda oson ish	idiomatik ma'no

Sun'iy intellekt idiomatik ma'nolarni aniqlashda katta qiyinchiliklarga duch keladi.

Pragmatik va madaniy xatolar

Til faqat grammatik tizim emas, balki madaniyat bilan chambarchas bog'liq hodisadir. Shu sababli tarjimada madaniy kontekstni hisobga olish muhim.

Eugene Nida dinamik ekvivalentlik nazariyasida tarjima ta'sirini saqlash zarurligini ta'kidlaydi.

Jadval 4. Pragmatik xatolar

Inglizcha birikma	AI tarjima	To'g'ri tarjima	Izoh
family values	oila qadriyatlar	oila qadriyatlar	Mazmunan madaniy farq mavjud
personal space	shaxsiy makon	shaxsiy hudud	semantik kengayish
social status	ijtimoiy status	ijtimoiy mavqe	moslashtirish kerak

Pragmatik xatolar ko'pincha madaniy tafovutlarni hisobga olmaslik natijasida yuzaga keladi.

Sun'iy intellekt tarjimasining umumiy cheklovlari

Zamonaviy tarjima tizimlari, jumladan Google Translate va DeepL katta hajmdagi ma'lumotlar asosida ishlaydi. Biroq ular inson tafakkurini to'liq takrorlay olmaydi.

Roman Jakobson tarjimani belgilar tizimi o'rtasidagi murakkab jarayon sifatida ko'rsatadi.

Jadval 5. Umumiy muammolar

Muammo turi	Tavsif	Natija
Kontekstni tushunmaslik	gap umumiy ma'nosini anglamaslik	noto'g'ri tarjima
Madaniy tafovut	milliy xususiyatni bilmaslik	semantik yo'qotish
Struktur farq	til tizimi farqi	sintaktik xato

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlari ingliz va o'zbek tillaridagi so'z birikmalarini tarjima qilishda ko'plab xatolarga yo'l qo'yadi. Bu xatolar sintaktik, semantik, frazeologik va pragmatik darajalarda namoyon bo'ladi. Shuning uchun mashina tarjimasi inson tomonidan tahrir qilinishi zarur. Kelajakda sun'iy intellekt tizimlarini kontekstual va madaniy bilimlar bilan boyitish muhim hisoblanadi.

References:

1. Roman Jakobson (1959). On Linguistic Aspects of Translation
2. Noam Chomsky (1965). Aspects of the Theory of Syntax
3. John Lyons (1977). Semantics
4. Eugene Nida (1964). Toward a Science of Translating
5. Charles Bally (1909). Traité de stylistique française
6. Baker, M. (1992). In Other Words
7. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation